

Лекції з курсу «Соціологія знання»
(спеціальність «Соціологія», 4 курс)

Лекція 7. Соціальне пізнання як об'єкт соціології знання

План

1. Сутність і специфіка соціального пізнання і знання.
2. Структура соціального знання.
3. Соціальне і гуманітарне знання.
4. Роль соціального знання у формуванні аксіосфери суспільства.

Література:

1. Вербець В.В. Методологія та методика соціологічних досліджень: Навчально-методичний посібник. – Друге вид. доп. і перероб. – Рівне: РДГУ: Інститут соціальних досліджень, 2006. – 167 с.

2. Гідденс Е. Теоретичне мислення в соціології. []. Режим доступу: // http://pidruchniki.ws/18410519/sotsiologiya/teoretichne_mislennya_sotsiologiyi

3. Добреньков В. И. Методология и методика социологического исследования : учебник / В. И. Добреньков, А. И. Кравченко. – М. : Академический проект; Альма Матер, 2009. – 537 с.

4. Рузавин Г. И. Методология научного познания : учеб. пособие для вузов / Г. И. Рузавин. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2012. – 287 с.

1. Сутність і специфіка соціального пізнання і знання

Суттєвою частиною змісту розвиненої системи знань виступає спеціалізоване *знання про людину та її внутрішній (психічний) і зовнішній (соціальний) світи.*

Соціальне пізнання, як і пізнання природи, будується на взаємодії *об'єкта і суб'єкта знання*, в результаті якого виникає активне відношення суб'єкта до об'єкта, прагнення відобразити людиною об'єктивну реальність як вона її уявляє.

Об'єктом соціального знання (пізнання) виступає сама людина, суспільство як спосіб її буття, та усі його прояви, усі сторони життєдіяльності людей.

Роль **об'єкта** в структуруванні соціального пізнання, у визначенні напрямів пізнавального процесу, у виникненні різних його типів, форм і рівнів дуже значна. Серед його об'єктів: мораль, право, виховання, а значить науки, які їх вивчають.

Суб'єкт соціального знання (пізнання) – людина, яка цілеспрямовано відображає у своїй свідомості (почуттях і думках) об'єктивно існуючу реальність суспільного буття. Кожен акт пізнання здійснюється в індивідуальній людській свідомості, проте, саме пізнання передбачає оволодіння тими формами розумової

діяльності і культури, які виробило людство. Тому соціальне пізнання завжди носить суспільний характер.

Специфіка соціального знання полягає в самому об'єкті, який на відміну від об'єктів природи, представляє собою складне переплетіння об'єктивного і суб'єктивного, свідомого і стихійного, раціонального і ірраціонального.

Об'єктом соціального пізнання є розвиток суспільства і діяльність людини в системі політичних, правових, моральних, економічних та інших відносин. 1) По-перше, цей об'єкт є найбільш складною системою серед інших існуючих об'єктів пізнання; 2) По-друге, він *активний*, тобто людині доводиться діяти серед інших людей, які теж активно діють, мають певні інтереси, прагнення. Тому саме тут виникає специфічне завдання «сепарації» об'єктивного від суб'єктивного, або суміщення обох факторів. Причому *сутність соціальних процесів* не лежить на поверхні явищ, її можна зрозуміти лише за допомогою певної теоретичної концепції.

Соціальні науки переживають нині *період інтенсивної методологізації*, тобто осмислення умов теоретизації знання і критеріїв його науковості. Найважливішою умовою теоретизації цих знань є розвиток *спеціалізованої мови* і на її базі – *ідеалізованих моделей дійсності*. Конструювання такої мови переважно пов'язане із застосуванням категоріального апарату відповідної наукової дисципліни, формально-знакових засобів математики і логіки.

Ще однією особливістю соціальних наук є їхня *надмірна заідеологізованість*. Щоб її де ідеологізувати треба позбутися упереджено класового, конфесійного або національного підходу. Але деідеологізація не означає нехтування класовими, національними, конфесійними інтересами: вона лише позбавляє їх упередженості.

Теоретизування у соціальних дослідженнях потребує логічної організації наявного знання і приведення його у дедуктивну форму виразу. Саме системність і дедуктивність знання характеризують розвинуту теорію, її науковість.

Таким чином, *соціальне пізнання* можна охарактеризувати як рух суб'єкта до об'єкта, його відтворення в ідеальних образах. Однак, як відомо, всякий рух включає в себе момент спокою. Саме тому й пізнання – це діалектична єдність перериваної і безперервного. З одного боку, соціальне пізнання – безперервний

процес розуміння дійсності, а з іншого боку – досягнення пізнавальної діяльності втілюються в певних результатах, які фіксуються в знакових системах (мовах).

2. Структура соціального знання

Сучасна структура соціологічного знання постала внаслідок якісних змін у самому змісті цього знання, методах його отримання і характері соціальних запитів, що стимулювали його розвиток. Наслідком розвитку теоретичної соціології були зміни в структурі соціологічного знання. У зв'язку з розбудовою його теоретичних поверхів, відродженням «великої теорії» постало питання про змістову єдність і цілісність соціології як науки, несуперечливість окремих структурних елементів соціологічного знання. Тому склався загальноприйнятий структурний поділ соціології на *три рівні*: 1 – *загально-соціологічної теорії*; 2 – *спеціальної (галузевої) соціологічної теорії*; 3 – *емпіричної соціології або рівня конкретного соціологічного дослідження*. Відрізняється також *макросоціологія* та *мікросоціологія*. Для розгляду пропонується *теоретична* і *емпірична соціологія*.

З іншого боку, соціологія як наука виникла відносно недавно, тому в ній немає ще універсальних і водночас обґрунтованих фактами стабільних теорій. Це не означає, що в ній такі узагальнення неможливі в принципі. Можна навести лише деякі соціологічні теорії, такі як: *структурний функціоналізм* (Т.Парсонс, Р.Мертон); *теорія соціальної дії* (М.Вебер); *теорія соціального конфлікту* (К.Маркс, Р.Дарендорф); *теорія соціальних систем* (Т.Адорно); *символічний інтераціоналізм* (Г.Блумер, Д.Мід, А.Роуз); *інтегральна система соціології* (П. Сорокін); *феноменологічна соціологія* (А.Шюц, П.Беркер, Т.Лукман); *етнометодологія* (Г.Гарфінкель, Д.Дуглас); *теорія соціального обміну* (Д.Хоманс, П.Блау); *теорія структурації* (Е.Гідденс) тощо.

Загалом, соціологічна теорія – це система логічно взаємозв'язаних понять та принципів, за допомогою яких інтерпретується сутність (структура та генезис) соціальної реальності та здійснюється аналіз їх взаємодії. Соціологічна теорія, відображаючи реальні соціальні об'єкти і процеси, репрезентує ідеальне знання у вигляді варіативної моделі, а з іншого боку, соціологічна теорія – це відображення соціальних об'єктів, законів, закономірностей та тенденцій їх розвитку і функціонування.

3. Соціальне і гуманітарне знання

Соціальне пізнання здійснюється групою наук, які називають суспільними.

До соціального знання належать:

- 1) філософсько-соціальні;
- 2) соціально-економічні;
- 3) соціологічні;
- 4) соціально-психологічні;
- 5) політологічні;
- 6) соціально-екологічні;
- 7) соціально-демографічні;
- 8) юридичні та інші види знань.

Іноді їх відносять до гуманітарних наук, ставлячи знак рівності між назвами «суспільні» і «гуманітарні». Однак існує більш вузьке розуміння гуманітарного знання як знання про гуманістично-особистісне у людині. При такому розумінні суспільні науки гуманітарні тією мірою, у якій вони розглядають суб'єктивний фактор суспільного розвитку – людини як особистості, як носія індивідуальних якостей.

Суспільні науки прагнуть виявити об'єктивні закони, що виражають істотні, загальні і необхідні зв'язки явищі процесів. Соціальне знання як продукт цих наук – це насамперед знання про відносно стійкі і систематично відтворені відносини між народами, класами, соціально демографічними і професійними групами тощо. Наприклад, політологія виявляє закономірні зв'язки політики з інтересами класів, націй і інших суб'єктів суспільно-політичного життя тощо, оскільки соціальні закони, на відміну від законів природи, здійснюються через діяльність людей. Соціальні закони діють як тенденція, а не як постійні величини.

Якщо історик, соціолог, філософ звертається до фактів, законів, залежностей суспільно-історичного процесу, результатом його досліджень є *соціальне знання*. Якщо ж він розглядає світ людини, цілі і мотиви діяльності, її духовні цінності, особистісне сприйняття світу, то науковим результатом є гуманітарне знання.

Суспільні науки, що дають *соціальне і гуманітарне знання*, допомагають людині осмислити саму себе, знайти «людський вимір» природних і соціальних

процесів. Вони сприяють формуванню способу мислення і дії людини, яка знає суспільство і розуміє інших людей, що вміють жити в сучасному світі з його різноманіттям культур і способів життя.

4. Соціальне знання у процесі конструювання аксіосфери суспільства

Сучасне соціальне знання ставить перед собою проблему розмежування цінностей справжніх і уявних. Можна відокремити, принаймні, два реальних рішення глобального завдання «як варто жити?»: по-перше, творча активність із боку фахівців із розробки принципово нової системи філософських підстав щодо пріоритету цінностей сьогодення; по-друге, створення умов для здійснення своїх переваг людиною на основі власної глибинної внутрішньої реакції, у результаті досвіду життя повинно призвести до створення системи власних критеріїв виявлення справжніх цінностей.

Можна спостерігати, як у сучасному світі, чого не було раніше, інформація як цінність у соціальному розумінні активно витісняє із системи цінностей ті з них, які мають виражену матеріальну природу. **Е.Тоффлер** писав, що ще в 50-60-ті роки ХХ століття незначна кількість дослідників у США і Європі припускали *перехід певної частини працюючих від фізичної праці до праці розумової*, або до роботи, що пов'язана з людським фактором. Але, відтоді відбувся *перехід від фізичної праці до роботи в сфері послуг і «суперсимволічної» діяльності*. Сьогодні соціальною цінністю є кваліфікація, талант, здатність його розкрити, працездатність, оперативність (швидкість, з якою людина засвоює нову інформацію). Відповідно до оцінок експертів, сукупне національне багатство всіх країн світу оцінюється в 550 трл. доларів, з яких більше половини формується за рахунок людського капіталу - 365 трл. доларів. На створений і природний капітал припадає, відповідно, 95 і 90 трл. доларів. Соціальне знання входить до процесу конструювання аксіосфери суспільства, продукуючи смислоутворювальні складові, які впливають на виникнення нових цінностей, що відповідають реальним умовам громадського життя.

Соціальне знання впливає на розширення самої аксіосфери, перетворюючись на відносно самостійний феномен ціннісного знання, що й дозволяє йому бути складовою аксіосфери соціуму.